

Ірина ЗАМОСТЯНИК

СІМЕЙНО-ПОБУТОВІ ВІДНОСИНИ ЛЬВІВСЬКОГО МІЩАНСТВА кінця XVI — початку XVII століть

У статті на конкретних задокументованих прикладах розглянуто окремі, найхарактерніші етапи сімейно-побутових відносин львівського міщанства кінця XVI — початку XVII століть. Основна увага приділена відносинам між чоловіком та дружиною, вихованню дітей, розподілу майна померлих батьків.

Ключові слова: побут, відносини, сім'я, діти, міщани, Львів.

© І. ЗАМОСТЯНИК, 2012

Львів XVI — першої половини XVII ст. був найбільшим містом українських земель, де співіснували різні етноси і конфесії та відбувався постійний наплив людної іззовні. На буденному рівні це створювало ґрунт для витворення особливої побутової культури, принаймні в тих сферах, де це не регламентувалося релігійними приписами. Власне до таких виявів спільних та відмінних рис сімейно-побутової культури тогочасного львівського міщанства ми спрямуємо нашу увагу. Нас цікавитиме місце та функції сім'ї, обов'язки її членів, взаємини між чоловіком і дружиною, невірність у подружній парі та визнання шлюбу недійсним, виховання дітей, а також вплив громади міста, церковної і світської влади на сім'ю.

Проблема дослідження сімейно-побутових відносин міщанського середовища Львова кінця XVI — початку XVII ст. видається важливою та актуальною ще й з огляду на слабку історіографічну базу цієї тематики. Вперше її частково торкнувся ще перед кінцем XIX ст. Владислав Лозинський. Ґрунтуючись на матеріалах з рахункової книги львівського українського міщанина другої половини XVII ст. Петра Кунащака, він зробив спробу розкрити сімейні та виробничі взаємини дрібного міщанства [39]. Іван Крип'якевич на прикладі декількох руських родин XVI ст. показав окремі аспекти сімейно-побутових відносин [33, с. 219—236; 29, с. 77—106; 30, с. 26—50; 31, с. 5—51; 32; 28, с. 5—14]. Обрядовістю цехових ремісників на території сучасної України займався також Василь Балушок. Він розглянув взаємини між ремісниками цеху та фрагментарно торкнувся сімейних відносин і моральних норм поведінки міщанства, хоча й мало уваги приділив специфіці львівського ремісничого середовища [19]. На побут львів'ян XVII ст. звернула увагу Ярина Кочеркевич. У своїй статті вона поставила завдання висвітлити аспекти, в яких можна вивчати заповіді, та показати цінність отриманої з них інформації для дослідження побуту львівських міщан. Втім, основну увагу при цьому зосереджено на структурі заповітів, а не проблемах сімейно-побутових взаємин [27, с. 55—58].

Сім'я в тогочасному суспільстві, як влучно зауважила Марія Богуцька, становила не тільки основну його нішу, а й виконувала потрібну функцію: об'єднання одиниці з суспільством, організація виробничих відносин, а також організаційно-опікунська роль щодо членів, які входили до її складу [37, с. 495]. Поряд із ними не менш важливими були такі

функції сім'ї, як: відтворення етносу та передача виробничих навиків і культурно-побутових традицій з покоління в покоління.

Основою кожної сім'ї є подружжя. Тут відразу зазначимо, що значний відсоток міщанських сімей становили неповні — ті, в яких не було батька або матері. З огляду на те, що тривалість життя на загал виявлялася короткою (сприяли цьому спалахи епідемій¹, нерозвиненість медицини² та дороге лікування³) і частими були випадки смерті жінки під час пологів, шлюб у пізньому середньовіччі не тривав довго. Також нерідко траплялися шлюби, у яких вікова різниця між чоловіком і дружиною була досить значною, що сприяло швидшому овдовінню молодшого у парі. Крім того, в джерелах зустрічаються випадки розірвання шлюбу. З цього приводу привертає увагу досить заплутана справа, яка тривала декілька років. Колізія почалася тоді, коли міщанин на ім'я Сенько оскаржив іншого міщанина — Івана Білдагу, що той живе з чужою дружиною. Останній, вказавши, що він зі своєю дружиною Марухною законно одружився, подав зустрічний позов на свого позивача. Як показала одна зі свідків, вочевидь родичка чоловіка, — Маргарита Білдажина у 1604 р., названа Марухною, дійсно колись була одруженою, але свого часу законно розлучилася зі своїм першим чоловіком — Давидом [13, с. 1445]. Зауважимо, що розірвання шлюбу не набрало на той час масового явища, а сама процедура вимагала багато часу та зусиль. Навіть ті подружні пари, які наважилися на та-

кий крок, не завжди одержували таке бажане для себе розлучення. Львівський міщанин Ян Качановський і його дружина Катерина після чотирьох років подружнього життя з невідомих докладніше причин клопоталися про розлучення, та «між ними до цього розлучення не дійшло» [4, с. 45].

Ухвалу про визнання шлюбу недійсним приймав церковний суд у тому випадку, коли для такого рішення малися достатньо вагомі підстави. Зокрема, якщо було порушення традиційного порядку укладення шлюбу, або останній був таємним. Розірвання одного з таких таємних шлюбів лише частіше стосується Львова. Так, львівський єпископський суд визнав недійсним шлюб знаного жовківського маляра Івана Рутковича з Євою (служницею маляра Романа Могильницького) на підставі таємного укладення шлюбу — без заповідей, свідків і належного духівника на чужій парафії. Ще однією причиною для визнання цього шлюбу недійсним було те, що він укладався «з намови небіжчика Романа Могильницького, майстра і жителя Кам'янки-Струмилової, майстра позивача (І. Рутковича. — З. І.), котрий відповідачку (Єву. — З. І.), маючи за служницю, для вигоди своєї господарської позивачеві до того ж шлюбу, потай з нею взятого, був причиною, в тому, що була нерівність років до одруження їх — позивача молодости, а відповідачки старшого віку» [14, с. 377—378]. Ще однією причиною до визнання шлюбу недійсним були постійні сварки і розбрат між подружжям. Крім того, відповідачка ще «згадала», що вийшла заміж втретє «супроти волі святих отців», тобто церковних приписів. Зауважимо, що значна різниця у віці між подружжям в той час не була рідкістю. Цікаві свідчення з цього приводу стосуються шлюбу десятирічної Катерини, доньки риботницького маляра Михайла та набагато старшого за неї кравця Івана Нагуміка [17, с. 60]. Як і в попередньому випадку, єпископський суд визнав шлюб Катерини та Івана Нагуміка недійсним. І хоча ці два випадки визнання шлюбу не дійсним розгорталися в другій половині XVII ст. і не відбувалися безпосередньо на львівських теренах, вони вдало демонструють ситуацію з укладенням шлюбів і в ранішому часі. Вагомішими причинами для визнання шлюбу Катерини та Івана Нагуміка недійсним був не юний вік малярівни, а недобровільне рішення дівчини, оскільки її змусили вийти заміж батьки, та вкрай погане

¹ З 1570 по 1630-ті роки Львовом прокотилося 16 епідемій. Особливо великими були епідемії 1599–1601 та 1623 рр. Див.: [43, с. 228, 259—260; 25, с. 206, 234; 38, с. 8, 34, 72; 20, с. 105].

² Так, чи не найпоширенішою порадою тогочасних лікарів щодо рятування міщан від епідемій була рекомендація втікати з міста. Див.: [38, с. 34].

³ Зокрема, на лікування львівського міщанина Томи Дуча, який хворів цілий рік, було витрачено аж 400 золотих — чимала на той час сума грошей. Дорого обійшлося і лікування під час тривалої хвороби львівського маляра — Федора Сеньковича, який зазначав у своєму заповіті, що на лікування витратив всі гроші які були. Не маючи змоги оплатити лікування хворого, родичам інколи навіть доводилося брати ліки в борг. Наприклад, у тестаменті львівського архітектора Павла Римлянина 1618 р. згадано про борги за ліки, які мала сплатити до аптек його дружина Єлизавета. Див.: [6, с. 253; 8, с. 970; 10, с. 1371—1372; 18, с. 76, 116; 23, с. 459, 463, 465].

ставлення до неї чоловіка. Що ж до такого молодого віку нареченої, то для досліджуваного періоду не було рідкістю заміжжя дівчини в 10—11 років [24, с. 14]. Так, служниця львівського міщанина Яна Слонечанки у віці одинадцять років була ним згвалтована. Надаючи свідчення у суді (1603 р.) про той випадок, вона зауважувала: «... Пішовши від нього (Яна. — З. І.) тоді за шість тижнів, пішла заміж тому, що це вже стало відомо сусідам ...» [13, с. 670]. Очевидно, в результаті згвалтування служниця завагітніла, що помітили члени громади, таким чином, втрата дівчиною цноти стала явною, і це змусило останню поспішити зі заміжжям. Набагато старшим у парі міг бути не тільки чоловік, але й дружина⁴. Для челядників будь-якого ремесла було вигідним одруження з вдовою, котра розпоряджалася одержаною у спадщину після смерті чоловіка майстернею [42, с. 128]. Зацікавленими в новому заміжжі були і вдови, яким діставалися майстерні покійних чоловіків, особливо ті, котрі не мали нащадків, оскільки досить часто у ремісничих статутах зазначалося, що в такому випадку вдова могла керувати майстернею лише в чітко окреслений період, і якщо вона хотіла зберегти майстерню, то їй належало вийти заміж за відповідного кандидата, в іншому випадку жінка змушена була продати майстерню⁵. У цехових статутах, зазвичай, передбачались пільгові умови вступу до цеху підмайстра, котрий захотів би одружитися з вдовою майстра⁶. Так, статут для окремого цеху бляхарів пе-

редбачав для підмайстрів, що хотіли одружитися з вдовою майстра, такі ж повинності в цеху, як і для синів майстрів [21, с. 104, 107]. Зауважимо, що схожі пільги надавали не тільки ремісничі цехи Львова, така практика була поширена і в інших містах Речі Посполитої⁷. З огляду на це І. Руткович опинився у невідгданому становищі. Оскільки його дружина була лише служницею, то І. Руткович й надалі залишався під керівництвом свого майстра, у чому останній був зацікавлений. Тому, можна припустити, що наголошення на істотній різниці у віці між подружжям у цьому випадку лише доповнює основні причини, через які львівський єпископський суд визнав їхній шлюб не дійсним.

На загал, у колі бідноти шлюбні зв'язки розпадалися частіше, ніж у патриціату і багатшого міщанства [37, с. 497]. На тривалість шлюбу впливала й матеріальна зацікавленість обох сторін. Крім того, були й такі сімейні пари, які невдовзі після одруження переставали жити разом, хоча й залишалися і надалі законним подружжям. Так, дружина Христофора Мазанча, незважаючи на «обов'язок подружній і присягу свою, заледве кілька тижнів з ним проживаючи [...] забрала свої речі і його frivole⁸ від нього пішла» [1, с. 1309]. Міг «знехтувати» своєю дружиною і чоловік. У своєму заповіті, укладеному 1593 р., Агнеса Мозговцова зізналася, що коли чоловік її вигнав, вона сім років проживала у свого батька [11, с. 168]. Такі окремі проживання чоловіка і дружини могли приводити до подружніх зрад, згадки про які маємо в актових книгах Львова. Зокрема, у 1623 р. відбувся гучний судовий процес з приводу зради дружини львівського купця Христофора Куна, яка сталася під час епідемії, коли жінка проживала в будинку своєї матері, окремо від чоловіка [9, с. 953; 39, с. 167; 38, с. 48—50].

Сім'я в тогочасному Львові існувала на патріархальних засадах, де була сильна влада батька і чоловіка над рештою членів, а дружина, яку джерела звичайно звать «приятелькою», мала допомагати чоловікові примножувати статки. Найбільшими чеснотами дружини вважалися вірність, скромність та сором'язливість [40, с. 172], доброзичливість [12,

⁴ Слід зазначити, що на противагу місту періоду пізнього середньовіччя, в селах XIX — початку XX ст. рідко укладалися шлюби, в яких дружина була старшою за чоловіка. Див.: [24, с. 61].

⁵ Правда, на практиці траплялися випадки, коли бездітна вдова затримувала майстерню у своїй власності досить тривалий час. Так, вдова львівського маляра Федора Сеньковича (помер у 1631 р.) ще у 1637 р. вважалася власницею майстерні, одержаної у спадок по смерті чоловіка. У статуті львівського малярського цеху умови успадкування бездітною вдовою майстерні по смерті чоловіка не вказані, натомість статут перемишльського об'єднаного цеху золотарів, конвісарів та малярів 1625 р. визначав термін законного володіння майстернею для такої вдів до одного року і шести тижнів. Див.: [41, с. 101; 35, с. 15; 18, с. 79; 15, с. 351; 16, с. 92].

⁶ Такі статті були зазначені в статуті котлярського цеху з Галицького передмістя 1616 р., а також у статутах цехів ливарників 1600 р., бляхарів 1630 р., калитників 1575 р., цирульників 1578 р. та 1611 р. Див.: [21, с. 79, 81, 85, 88, 89, 93, 97, 104, 107, 228, 231, 695, 697, 703, 706].

⁷ Зокрема, такі ж пільги передбачав і статут перемишльського об'єднаного цеху золотарів, конвісарів та малярів 1625 р.: Див.: [35, с. 9—10].

⁸ Дрібниця, старий мотлох.

с. 196], щирість, послух чоловікові [1, с. 881—882], а також працьовитість та вміння вести господарство [12, с. 196]. Заповідаючи своє майно дружині, львівський міщанин у тестаменті 1602 р. зазначав, що вона «... як добра і цнотлива дружина служила, і в хворобі моїй мене доглядала...» [3, с. 1161]. «Гідно» поводитися мали не тільки дружини, але й вдови. Цехи забороняли «робити ремесло» тим вдовам, які були «підозрілими» у поведінці або ж «нечеснотливо поводитися» [21, с. 111, 112, 557, 579]⁹. Незважаючи на це, становище жінки в сім'ї не було настільки безнадійним, як може здатися. Це впливає з досить великої майнової незалежності жінок. Магдебурзьке право стояло на засадах окремої власності кожного з членів подружжя. Хоча більшу свободу при цьому мали жінки з бідних сімей, оскільки вони змушені були працювати поряд зі своїми чоловіками — вести дрібну торгівлю, займатися лихварством [5, с. 671]. У джерелах згадуються випадки, коли жінки самі керували майном в разі важкої хвороби чи смерті чоловіка. У статуті спільного львівського цеху котлярів, що проживали на Галицькому передмісті 1616 р., зазначено, що вдова майстра, в разі відсутності нащадків по чоловічій лінії, могла керувати майстернею рік і шість місяців після смерті чоловіка, а коли такі нащадки були — тоді до їхнього повноліття [21, с. 85, 88, 89]¹⁰. «Користуватися ремеслом до смерті» могли вдови львівських цехів ливарників [21, с. 79, 81], голкарів [21, с. 111, 112], рушничників [21, с. 128, 135], калитників [21, с. 228, 231], миловарів [21, с. 685, 687], церульників [21, с. 695, 697]. Схожі за змістом статті про права вдів були, ймовірно, і в статутах інших цехів. Зокрема, вдови майстрів малярського цеху при наявності нащадків мали право керувати майстернею до повноліття останніх [21, с. 564, 566]. Цікаво, що деякі цехи надавали ще більше прав вдові майстра. Так,

⁹ Правда, Львів у цьому питанні не був винятком серед інших міст Речі Посполитої. Так, про «цнотливе поведіння» вдів йшлося і в статуті перемиського об'єднаного цеху золотарів, ливарників та малярів 1625 р.: Див.: [35, с. 15].

¹⁰ Слід зазначити, що міщани не завжди чітко дотримувалися положень статутів. Так, вдова львівського маляра Яна Шванковського після смерті чоловіка перейняла керівництво його майстернею згідно з положеннями цехового статуту малярів-католиків. Поза тим, вона керувала цією майстернею і після досягнення її сином Яном молодшим повноліття [16, с. 92; 15, с. 351].

львівський ткацький цех дозволяв вдові майстра, котра знову вийшла заміж, володіти майстернею та продавати тканини свого власного виробництва за умови, коли її новий чоловік не виконуватиме того ремесла [21, с. 343, 444]. Правда, документи також свідчать, що жінці було дуже важко одній вести господарство. Досить часто вона розпродувала майно, щоб вижити самій і прогодувати дітей. Так, львівська міщанка Софія Вербицька, залишившись вдовою по першому шлюбі, змушена була розпродати майже все майно, щоб виховати та навчити сина [7, с. 619—620; 22, с. 431, 439—440].

Але не тільки жінок стосувалися вимоги міської громади стосовно пристойного поведіння. Чоловіки також мали дотримуватися певних норм поведінки. Так, статут львівського ткацького цеху 1535 р. забороняв майстрам грати в карти, зловживати напоями, «частувати напоями та шанувати» повій [21, с. 337, 341]. Схожі заборони були прописані також у статуті братства мулярів-підмайстрів 1601 р. [21, с. 456, 458] та в статуті Успенського братства [26, с. 62].

Подружній стан у міському суспільстві вважався бажаним для всіх хто не був духовною особою. Саме подружній стан забезпечував двом його сторонам співжиття згідно зі засадами моралі, на противагу нешлюбним зв'язкам, які засуджувалися в суспільстві. Зокрема, у деяких цехових статутах окремими статтями зазначались норми поведінки у сімейному житті ремісника. Такі пункти були ще в статуті об'єднаного цеху квалів, слюсарів, острожників та інших майстрів залізного ремесла 1529 р. У ньому вказувалось, що одружений підмайстер, який без своєї дружини прибув до міста, мав право працювати в цеху впродовж двох тижнів, після закінчення цього строку він зобов'язаний був або привезти свою дружину, або втрачав право займатися ремісничою діяльністю [21, с. 67, 71].

У міському праві одружені міщани мали перевагу над неодруженими. Цехи заохочували своїх членів до створення сім'ї. Так, у статуті цеху римарів та ольштерників 1617 р. зазначалося: «Всякий, хто є в цеху, який би не одружився за рік та шість місяців по своєму вступі, повинен щороку копу давати до цехової скриньки» [21, с. 252, 256]¹¹. Одружений ремісник не тільки більше дбав про роботу, але й був забезпе-

¹¹ Але Львів був не єдиним містом, де заохочувалися одруження ремісників. Схожі пункти щодо одруження реміс-

чений від «розпусти». Крім того, цех дбав і про те, щоб усі одружені його члени належно поводитися у подружньому стані. Так, у згаданому статуті римарів та ольштерників вказувалося, що «Майстрівські вдови та доньки мають у своєму стані гідно поводитися, а коли би яка була спіймана на розпусті, таку відсуджуємо від ремесла та її вольності. А хто би одружився з нею, зобов'язаний буде цілу штуку робити. Також і майстер, коли би був спійманий, що розпусно поведився у своєму подружньому стані, має бути усунутий із ремесла або дати кару, відповідно до ухвали всіх панів братів» [21, с. 252, 256]. Слід зауважити, що не у всіх цехових статутах були занотовані статті, що заохочували одруження ремісників. Так, у статуті цеху чинбарів 1620 р. не накладалися ніякі виплати за те, що молодий майстер до року після вступу до цеху не одружувався. Але той же статут наказував карати такого майстра, якщо він «... негідно поведився, будь-який непорядок у будинку тримав, займався п'янством, костюми та будь-якою іншою грою, спілкувався з підозрілими та сам був підозрілим» [21, с. 265, 272].

Як і громади русинів, поляків та вірмен, єврейська громада також сприяла створенню нових сімей. Неодружені представники цієї громади були позбавлені багатьох прав, а саме: не могли займати жодної посади у гміні, а також їм не дозволялось вести власну торгівлю та укладати угоди [36, с. 532]. Хоча, щоб одержати ці права, юнакові не достатньо було одружитись. Так, угоди, укладені до його 25-річчя, чи в тому випадку, коли чоловік був одружений менше двох років, вважалися недійсними [36, с. 536].

Відносини між чоловіком та дружиною ґрунтувалися насамперед на взаємній повазі. Незважаючи на те, що міщани зверталися до суду через сімейні конфлікти, найчастіше останні вирішували в сімейному колі. Правда, у таких випадках жінка, зазвичай, ставала жертвою гніву чоловіка [37, с. 502]. У тогочасному Львові побиття дружини було досить звичним явищем. Архівні джерела неодноразово повідомляють про такі випадки. Цікавим щодо цього є запис 1603 р., де засвідчується брутальна поведінка чоловіка зі своєю дружиною: «...щоб він пристойно обходився з його матір'ю, а своєю дружиною, щоб не бив її, здоров'я без потреби не відбирав, злих слів її

ників були і в статуті перемишльського об'єднаного цеху золотарів, конвісарів та малярів 1625 р. Див.: [35, с. 11].

не казав» [2, с. 1283]. Хоча автор документу прямо не стверджує, що чоловік погано поведився зі своєю дружиною, звернення до вйтівського уряду свідчить саме про це. Для нас же важливий засвідчений у документі сам факт можливості втручання вйтівського уряду в сімейне життя міщан, а також те, що воно могло здійснюватись на прохання родичів, коли виникали певні конфліктні ситуації.

Однією з основних функцій сім'ї було народження та виховання дітей. Більше того, батьки несли відповідальність перед громадою за виховання дітей. Так, навчаючи свого сина Яна Ґавловича на столяра, батьки мали непередбачені витрати через його лиху вдачу. Після виготовлення свого «шедевра» Ян декілька разів влаштував частування для столярів, в результаті чого він так захопився, що не припинив святкувати і після цього: порубав мідний горнець, коли пив з економом, за який батьки заплатили 1 злотий, порубав маґерку гайдукові і зламав шаблю єпископському економові. Батьки змушені були відшкодувати збитки, дали за завдану шкоду 1,20 злотих [7, с. 618; 22, с. 433—434].

У вихованні дітей львівські міщани основну увагу звертали на послух, повагу та вдячність нащадків своїм батькам. Так, у 1622 р. львівський міщанин, будучи опікуном дівчини, скаржився, що та, знаючи про його великі зусилля в тій опіці, найменшої йому подяки не виказує, адже «...вдячність — цнота велика, а за невдячність Бог карає» [8, с. 1088]. Навіть знаний діяч Успенського братства Дмитро Красовський скаржився у суді 1590 р. на свою падчерку Катерину, яка на той час була заміжня за Фолтином Раперніком, що та «...дочку мою власну (Д. Красовського. — І. З.), яка була неповнолітньою, приховано, і таємним звичаєм визвала її, і до себе (їти. — І. З.) намовила. [...] Там її (дочку. — І. З.), яка не мала ще розуму і достатньо років, в себе тримаючи, намовила на те, щоб вона (власна дочка Д. Красовського. — І. З.) *зневаживши мене — свого батька*, віру грецьку, в якій вона хрещена і вихована, і в якій я до сьогодні з початків своїх є, згордувавши нею (грецькою вірою. — І. З.) і цим усім, *накінець і мною — своїм батьком*, до римської віри пристала...» [1, с. 1303]. Про послух своєї дочки згадувала і Ядвіґа Соданська, дружина знаного львівського архітектора Войцеха Жичливого. У своєму заповіті вона зазначала, що наймолодша дочка Софія, яка ще була

незаміжньою, повинна бути вдячною та слухняною батькові а також має допомагати йому [12, с. 364].

У численних документах (переважно заповітах) зазначалось, як батьки дбали про дітей. Здебільшого йдеться про те, у які школи вони віддавали їх навчатись, які видатки робили на навчання, чого досягали їхні діти на той чи інший момент. Батьки намагалися забезпечити своїм дітям гідне майбутнє. Якщо в перших була така можливість, то вони віддавали синів навчатися ремеслу¹². В іншому становищі опинялися діти з єврейських родин, оскільки вони не могли навчатися жодного ремесла. Цілий день такі діти проводили в початковій, а потім і в середній школі. Коли ж син походив з купецької сім'ї, тоді у вільний від навчання час він допомагав батькові у торгівлі [35, с. 528].

Очевидно, по-різному трактували дітей, народжених у шлюбі і до шлюбу. Так, у документі 1602 р. спеціально наголошується на цій різниці: «Себаст'ян Жувач [...] першу дружину Софію взяв з одним сином на ім'я Ян, народженим не в шлюбі, з якою потім, одружившись, народив четверо дітей» [2, с. 887]. Згаданий в документі С. Жувач не трактував першу дитину своєї дружини Софії — народжену до шлюбу — як власного сина. Втім, слід зазначити, що незаконнонароджена дитина не стала завадою для укладення шлюбу.

Незважаючи на те, скільки шлюбів було укладено, діти від попередніх шлюбів були на рівних умовах в одержанні спадщини по батьках. Коли ж діти залишалися круглими сиротами, опіку над ними магістрат надавав родичам, якщо це було можливим, або ж міщанам із того ж соціального стану, з якого походили діти. Так, міщанин не міг взяти опікунство над дитиною шляхтича, чи навпаки, шляхтич — над дитиною міщанина, як це видно з наступного судового рішення 1623 р.: «...Не може міщанин бути опікуном шляхетським дітям [...], так і шляхтич не може опікуватися маєтностями міськими» [9, с. 743]. Опікун одержував право розпоряджатися майном дитини аж до її повноліття і, звичайно, зобов'язаний був зберегти це майно і, по-можливості, примножити. Контролювали виконання опікунами своїх обов'язків не лише міська влада, але й сусіди, оскільки, як правило, поле для надуживань було надзвичайно великим [37, с. 503].

¹² Детальніше про це див.: [22, с. 432—434].

Якщо після смерті майстра залишалися не визволені чи неповнолітні сини, тоді цех, до якого належав покійний, мав допомагати таким дітям. Деякі цехи навіть вносили відповідні статті у свої статuti. Так, у статuti цеху чинбарів зазначалося, що якщо після смерті майстра «...залишився би невизволений син або також немовля у сповитку, тоді вільно буде майстрам таких маслаків визволяти, підрослих у ремесло давати та їх у ремеслі вільними робити, як власний батько. А якщо малі були би, то мають їм дати забезпечення, і те, що видадуть, до реєстру записати, чого потім від них може цех вимагати, коли виростуть» [21, с. 262, 270]. Крім того, чинбарський цех мав надати вдові майстра та її дітям опікунів (могли бути опікунами і всі ремісники цеху) [21, с. 262, 270].

Не менш важливими були питання успадкування майна. У більшості випадків вони регулювалися шляхом укладення заповітів — нормативно-правових актів, які виражали останню волю людини. Оскільки життю міщан того часу загрожувало чимало небезпек — згадаємо хоча б епідемії, які хвилями прокочувалися містом, стає зрозумілим, чому одна особа могла скласти декілька заповітів за життя, таким чином змінюючи їх зміст. Спадкодавець намагався справедливо розділити своє майно між спадкоємцями. Перевага при спадкуванні по батькові віддавалась дітям (дві третини), дружина отримувала лише третину, втім до кінця життя залишалась управителькою всього майна.

Певні різночитання могли виникати, коли у шлюбі чоловік і жінка не мали дітей, тож вдова залишалась сама. Так, за заповітом Альберта Котчиця 1622 р. вдова одержувала все майно [8, с. 800], також все майно одержала й дружина архітектора Петра Барбона [34, с. 53]. Інший львівський архітектор Павло Римлянин у своєму заповіті подарував дві частини спільного майна дружині Єлизаветі [6, с. 251; 34, с. 53].

Водночас подібне успадкування дружиною всього майна померлого чоловіка могло викликати заперечення іншої особи, яка дві частини зі спадщини померлого хотіла забрати собі. Так, Войцех Марковський у суді вимагав від вдови Матиса Зайця віддати йому, згідно з ухвалою уряду, дві частини як рухомого, так і не рухомого майна, яке залишилося по небіжчику. Оскільки вона була бездітною, тому мала право лише на одну частку статків, й, за його слова-

ми, 15 років користувалася усім майном незаконно [8, с. 632—633].

Таким чином, створення сім'ї давало можливість подружжю скористатися чималими перевагами у тогочасному суспільстві Львова. Так, одружені чоловік і жінка могли жити разом, не боячись громадського осуду, чоловікові легше було здобути ремісничу професію, а жінці — вести господарство, їхні діти також користувалися більшими привілеями в порівнянні з позашлюбними дітьми. Разом з тим, сімейне життя знаходилося під пильним наглядом громади, яка стежила за тим, щоб одружені міщани гідно поводитись: не займалися «розпустою», не грали в азартні ігри, не пиячили, не залишали сім'ї. В пошані були такі характеристики дружин, як вірність, скромність, сором'язливість, послух чоловікові та працелюбність. Правда, обставини життя у місті наклали свій відбиток, змушуючи дійових осіб певною мірою трансформувати традицію. Вочевидь, сімейні взаємини у тогочасному Львові не були взірцевими, а виступали складним переплетенням певних загальних традиційних настанов із реальним процесом взаємин між звичайними людьми.

1. Центральний державний історичний архів України м. Львів (ЦДАІЛ України). — Ф. 52 (Магістрат міста Львова). — Оп. 2. — Спр. 20. — 1604 с.
2. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 26. — 1474 с.
3. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 29. — 1672 с.
4. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 30. — 1702 с.
5. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 31. — 1734 с.
6. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 34. — 1987 с.
7. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 36. — 1258 с.
8. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 37. — 1995 с.
9. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 38. — 1021 с.
10. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 46. — 2042 с.
11. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 338. — 494 с.
12. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 340. — 986 с.
13. ЦДАІЛ України. — Ф. 52. — Оп. 2. — Спр. 389. — 2109 с.
14. *Александрович В.* Два документи до початків біографії Івана Рутковича / Володимир Александрович // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка (Далі — Записки НТШ). — 1994. — Т. 227. Праці Секції мистецтвознавства. — С. 377—378.
15. *Александрович В.* Львівські контракти на малярські роботи кінця XVI—XVII століття / Володимир Александрович // Україна модерна. — 2000. — Ч. 4—5. — С. 343—373.
16. *Александрович В.* Малярське середовище Львова наприкінці XVI століття й утворення цеху малярів-католиків / Володимир Александрович // Львів: місто — суспільство — культура : збірник наукових праць / за редакцією Олени Аркуші й Мар'яна Мудрого. — 2007. — Т. 6 : Львів і Краків: діалог міст в історичній ретроспективі. — С. 78—121 [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск].
17. *Александрович В.* Нові дані про риботицький малярський осередок другої половини XVII ст. / Володимир Александрович // Народна творчість та етнографія. — 1992. — № 1. — С. 59—63.
18. *Александрович В.* Федір Сенькович. Життєвий і творчий шлях львівського маляра першої третини XVII ст. / Володимир Александрович // Львів: місто — суспільство — культура : збірник наукових праць / за редакцією Мар'яна Мудрого. — 1999. — Т. 3. — С. 44—116. — (Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск).
19. *Балушок В.* Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників / Василь Балушок. — К. : Наукова думка, 1993. — 120 с.
20. *Войтович Л.* Хроніка подій: війни, епідемії, пожежі / Л. Войтович. // Історія Львова у трьох томах / редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. — Львів : Центр Європи, 2006. — Т. 1. — С. 103—109.
21. Економічні привілеї міста Львова XV—XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / упоряд. Мирон Капраль. — Львів : Піраміда, 2007. — (Львівські історичні пам'ятки). — Т. 4. — 815 с.
22. *Замостяник І.* Протоколи судового процесу львівського столяра Яна Гавловича як джерело до вивчення матеріальної та звичаєвої культури початку XVII ст. / Ірина Замостяник // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — 2004. — Вип. VIII. — С. 430—444.
23. *Замостяник І.* Тестамент львівського архітектора Павла Римлянина (1618) / Ірина Замостяник // Український археографічний щорічник. — 2009. — Вип. 13/14. — С. 457—466.
24. *Здоровега Н.* Нариси народної весільної обрядовості на Україні / Н.І. Здоровега. — К. : Наукова думка, 1974. — 160 с.
25. *Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова. / Денис Зубрицький. — Львів : Центр Європи, 2006. — 602 с. (Львівські історичні пам'ятки. Т. 3).

26. Ісаєвич Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст. / Я.Д. Ісаєвич. — К. : Наукова думка, 1966. — 248 с.
27. Кочеркевич Я. Побожні формули у заповітах міщан м. Львова другої половини XVI—XVII століть: дипломатичний аналіз / Я.О. Кочеркевич // Архіви України. — № 5. — 2010. — С. 45—61.
28. Крип'якевич І. Боротьба нецехових ремісників проти цехів у Львові (1590—1630 рр.) / Крип'якевич І.П. // З історії західноукраїнських земель. — 1957. — Вип. 1 — С. 5—14.
29. Крип'якевич І. Львівська Русь в I половині XVI віку / Іван Крип'якевич // Записки НТШ. — 1907. — Т. 77. — С. 77—106.
30. Крип'якевич І. Львівська Русь в I половині XVI віку / Іван Крип'якевич // Записки НТШ. — 1907. — Т. 78. — С. 26—50.
31. Крип'якевич І. Львівська Русь в I половині XVI віку / Іван Крип'якевич // Записки НТШ. — 1907. — Т. 79. — С. 5—51.
32. Крип'якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали / Іван Крип'якевич. — Львів, 1994. — 390 с.
33. Крип'якевич І. Русини властители у Львові в першій пол. XVI ст. / Іван Крип'якевич // Науковий збірник, присвячений Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904). — Львів, 1906. — С. 219—236.
34. Нишпор М. Щоденне життя італійців у Львові наприкінці XVI — у першій половині XVII ст. (На матеріалах заповітів та інвентарів майна) / М.В. Нишпор // Український історичний журнал. — 2007. — № 4. — С. 51—69.
35. Aleksandrowycz B. Statut cechu złotników, malarzy i konwisarzy przemyskich, potwierdzony 6 października 1625 roku / Wołodymyr Aleksandrowycz // Rocznik historyczno-archiwalny. — 1997. — Т. 12. — S. 3—16.
36. Balaban M. Żydzi lwowscy na przełomie XVI-go i XVII-go wieku / Balaban Majer. — Lwów : nakł. Funduszu konkurs. im. Wawelberga, 1906. — 187 s.
37. Bogucka M. Rodzina w polskim mieście XVI—XVII wieku: wprowadzenie w problematykę / Maria Bogucka // Przegląd Historyczny. — 1983. — Т. 74. — Zesz. 3. — S. 495—507.
38. Charewiczowa Ł. Klęski zaraz w dawnym Lwowie. — Lwów : Czcionkami drukarni Sp. Akc. Książnica, 1930. — 90 s.
39. Łoziński W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku / Władysław Łoziński. — Lwów : Gubrynowicz i Schmidt, 1890. — 305 s.
40. Łoziński W. Życie polskie w dawnych wiekach / Władysław Łoziński. — Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1978. — 287 s.
41. Mańkowski T. Lwowski cech malarzy w XVI—XVII wieku / Tadeusz Mańkowski. — Lwów : Nakł. T-wa miłośników przeszłości Lwowa, 1936. — 127 s.
42. Samsonowicz H. Życie miasta średniowiecznego / Henryk Samsonowicz. — Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970. — 171 s.
43. Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa / Dionizjusz Zubrzycki. — Lwów : nakładem autora, 1844. — 492 s.

Iryna Zamostianyk

ON FAMILIAL HOMESTEAD RELATIONS
BY LVIV TOWNSPEOPLE DURING
the late XVI to the early XVII cc.

In the article have been presented concrete documental examples by means of which the author is considering some separate and characteristic stages of familial homestead relations by Lviv townspeople during the late XVI to the early XVII cc. Especial attention has been paid to marital relations as well as to bringing the children up and to division of deceased parent's heritage.

Keywords: homestead life, relations, family, children, townspeople, Lviv.

Ирина Замостянык

СЕМЕЙНО-БЫТОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ
ЛЬВОВСКОГО МЕЩАНСТВА
в конце XVI — начале XVII веков

В статье на конкретных документальных примерах рассмотрены отдельные, характерные этапы семейно-бытовых отношений львовского мещанства конца XVI — начала XVII веков. Главное внимание обращено на отношения между мужем и женой, воспитание детей, раздел имущества умерших родителей.

Ключевые слова: быт, отношения, семья, дети, мещане, Львов.